

Wat gebeurt er in de Westerse cultuur?

een cultuuranalyse met het oog op geloofsleven ontdekken

Gert-Jan Roest

Inleiding

‘Cultuur’ is een woord dat niet zo eenvoudig is uit te leggen. Cultuur is overal om ons heen. Er wordt vaak gezegd: vraag een vis niet wat het water is. Een vis wordt namelijk omringd door water. Hij kent niks anders. Pas op het moment dat de vis uit het water gehaald wordt, begint hij te merken dat er iets in zijn omgeving veranderd is. Ik herken dat. Voordat ik naar het buitenland ging had ik weinig benul wat de Nederlandse cultuur was. Pas op het moment dat ik in een andere cultuur ging leven merkte ik op een dieper niveau dat het ‘omringende water’ veranderd was. Hoe mensen dachten en zich gedroegen was anders dan ik gewend was. Ze gebruikten andere onderwatercodes. Soms werd dat plotseling zichtbaar.

Ik gaf eens in Budapest een training over interculturele communicatie. Op een gegeven moment zei ik tegen iemand in de groep: En jij, wat denk jij hiervan? Ze reageerde geschrokken en antwoordde niet, hoewel we elkaar al jaren kenden. Wat was het geval? Ze was Koreaans, en ik was in Rusland haar teamleider. In Korea is het niet gewoon dat je als leider op zo’n directe manier iemand in een groep om een mening vraagt, want ze zullen je in het openbaar nooit direct tegenspreken om onnodige schaamte te voorkomen. Het was dubbel pijnlijk omdat ik een training gaf over interculturele communicatie en *en plein public* liet zien hoe het niet moest. Wat het wel duidelijk maakte was hoe diep de vormende invloed is van de cultuur waarin iemand is opgegroeid. De Koreaanse was al vele jaren buiten haar eigen land, maar op dit moment reageerde ze vanuit haar culturele vorming. Net als ik trouwens. Ik reageerde heel direct en egalitair.

Zendingen hebben steeds weer ontdekt dat het zinvol is om de cultuur te bestuderen waar zij het evangelie willen brengen. Als je een beetje achtergrondkennis hebt van een cultuur dan kan dit enorm helpen om de mensen beter te begrijpen. Ik denk dat dit ook het geval is met de Westerse cultuur. Iets weten over de ontwikkelingen in de Westerse cultuur kan ons helpen om dieper naar mensen te luisteren die hier gevormd zijn.

We zitten in een overgangsperiode

De Westerse cultuur verandert. Vandaag denken mensen anders dan 50 jaar geleden, niet alleen buiten de kerk maar ook binnen de kerk. Het water verandert. Veel mensen beseffen dit wel. Vooral de oudere generaties merken het verschil tussen hoe kinderen en jongeren nu opgroeien en hoe zij zelf opgroeiden.

Eén belangrijke factor die veel verandering heeft gebracht is de technologische revolutie. De uitvinding van de radio, tv, internet, en mobiele telefoon hebben ons leven ingrijpend veranderd. Volgens Buckminster Fuller verdubbelde de hoeveelheid kennis in de wereld tussen het jaar nul en 1500. Rond 1750 was het weer verdubbeld. Rond 1900 opnieuw. Na de tweede wereld oorlog duurde het nog maar 25 jaar voordat alle kennis zich verdubbeld had, en in 2016 duurde het nog maar 12 maanden. Het einde is nog lang niet in zicht. De grens tussen reëel en virtueel wordt ook steeds dunner en technologie wordt steeds meer een verlengstuk van ons leven. Sommigen benadrukken de nieuwe mogelijkheden van deze ontwikkeling, terwijl anderen vooral de gevaren zien. Ook de ontwikkeling van vervoer (auto, vliegtuig, trein, etc.) heeft ons leven ingrijpend veranderd. We zijn veel mobieler geworden en binnen een dag kan je aan de andere kant van de wereld staan.

Er is altijd verandering gaande in een cultuur, maar soms gaan veranderingen sneller dan op andere momenten. Er zijn stabiele perioden waarin veranderingen heel geleidelijk gaan en overgangsperioden waarin het ene tijdperk ten einde komt en iets nieuws zich aandient. De Zuid-Afrikaanse missioloog David Bosch onderscheidt bijvoorbeeld zes perioden in de afgelopen 2000 jaar die niet totaal verschillend van elkaar zijn, maar waar christenen toch echt op een andere manier dachten en handelden (Bosch spreekt over verschillende paradigma’s). Er vindt tussen die perioden een cultuuromslag plaats en het lijkt alsof mensen onder invloed van die cultuuromslag een andere bril krijgen en anders in het leven gaan staan.

Niet iedereen accepteert de nieuwe bril. Er is altijd een groep die de oudere manier van kijken (het oude paradigma) overtuigender vindt, maar ook zij merken dat de manier van denken en handelen (de bril) van hun tijdgenoten veranderd is. Bosch onderscheidt de apocalyptische bril van het vroege Christendom, de Hellenistische bril van de kerkvaders, de Middeleeuwse bril van het Rooms-Katholicisme, de Protestantse bril van de Reformatoren, de Verlichtingsbril van de moderne tijd. Volgens hem zitten we nu in een overgang naar een oecumenische bril onder invloed van het postmodernisme.

Zo'n overgangstijd is altijd een tijd van diepe onzekerheid. We merken dat de oude manier van kijken op allerlei manieren wordt uitgedaagd en minder aannemelijk wordt, maar we weten nog niet goed waar we naar toe gaan. Verschillende woorden proberen hier uitdrukking aan te geven. 'Post-Christendom' geeft aan dat de periode waarin er nauwe banden waren tussen de leiders van de kerk en de leiders in politiek en samenleving ten einde is gekomen. Maar het vertelt niet hoe de volgende periode eruit zal zien. 'Post-christelijk' verwijst naar het feit dat de meerderheid van mensen niet meer vanuit het christelijke geloof gemotiveerd worden, en dat christenen de minderheid zijn geworden. Maar het vertelt niets over de huidige geloofsovertuiging van de meerderheid. 'Postmodern' verwijst naar het feit dat de moderne en rationele Verlichtingsbril door velen als niet meer toereikend wordt gezien. Maar het woord op zich vertelt alleen dat de moderne periode op z'n eind loopt en dat er iets nieuws aankomt. Natuurlijk worden er al wel contouren zichtbaar van de postmoderne, postchristelijke, en post-Christendom samenleving, maar precies weten we het nog niet. Dat is in de overgangperiode nog niet mogelijk, en vaak weet je pas achteraf welke personen de ontwikkeling op de juiste manier ingeschat hebben.

Ik wil een aantal grove contouren bespreken van onze postmoderne overgangssituatie die al wel duidelijk zijn. Het gaat mij hier om een beschrijving van die facetten die naar mijn overtuiging - en vanuit mijn eigen ervaring - belangrijk zijn als we vandaag vanuit het evangelie willen werken en leven.

De authenticiteitscultuur

Authentiek zijn is vandaag de dag een enorme belangrijke waarde. Probeer maar eens tegen iemand te zeggen: Jij bent niet authentiek, of je komt niet 'echt' over. Wees voorbereid op een felle tegenreactie! 'Wat? Bedoel je te zeggen dat ik hypocriet ben?' Zeggen dat iemand niet authentiek is, is een grove beschuldigingen vandaag de dag. Je mag best een beetje zelf-gericht zijn zolang je er maar open voor uit komt, want dan ben je in ieder geval authentiek.

Deze authenticiteitscultuur is niet uit de lucht komen vallen. De wortels ervan gaan eeuwen terug. In de 18e eeuw waren er al groepen kunstenaars die vanuit dit authenticiteitsideaal leefden, maar het is pas recent dat bijna iedereen door deze lens naar het (eigen) leven kijkt.

Eén van de in het oog springende kenmerken van de authenticiteitscultuur is dat het een leven onder een grote kaasstolp is. Met dit beeld probeer ik aan te geven dat God en een leven na de dood buiten ons gezichtsveld zijn gaan vallen, ik bedoel met het beeld van de kaasstolp geen associaties op te roepen van 'domkoppen' of 'bekrompenheid'. In de Middeleeuwen was die kaasstolp er nog niet in de Westerse wereld. God was heel reëel voor mensen. Ook engelen en demonen waren voor mensen geen fabeltjes. Maar vanaf de moderne tijd begon langzamerhand de manier te veranderen waarop mensen naar zichzelf en naar de werkelijkheid keken. Hun verbeelding veranderde. Eerst leek God steeds verder verwijderd te raken van het dagelijks leven, een soort God die van afstand toekeek hoe alles hier op aarde ging, en nog weer later gingen veel mensen twifelen dat er zo'n God zou bestaan. Ook het leven na de dood begon buiten het gezichtsveld te raken. Het is alsof er een grote kaasstolp over de Westerse wereld is gezet waardoor we God en de eeuwigheid niet meer kunnen zien. De aandacht van mensen is nu helemaal gericht op het hier-en-nu en op de dingen die we kunnen zien, horen, en meten.

Als steeds meer mensen sceptisch worden over het bestaan van God is dit niet per se omdat ze zich op een bewuste manier van God afkeren, maar omdat ze onder de kaasstolp deze God werkelijk niet meer kunnen 'zien'. Filosofen en theologen zeggen dat we de wereld zijn gaan zien als in zichzelf besloten (immanent). Alles wat niet meetbaar of voelbaar is, wat het zintuiglijke te boven gaat (transcendentie) is voor mensen niet meer aannemelijk. Christenen mogen bijvoorbeeld best de overtuiging uitdragen dat er

een God is, een Schepper, maar voor veel van onze tijdgenoten wordt dit ervaren als een claim over iets dat zich buiten de kaasstolp afspeelt.

Ik zei dat het leven onder een grote kaasstolp een kenmerk is van de authenticiteitscultuur. Dat is wel zo, maar die grote kaasstolp was er al in de Westerse cultuur voordat de authenticiteitscultuur gemeengoed werd. Die grote kaasstolp was de wegbereider. De authenticiteitscultuur is nog één fase verder. Je kunt je dat het beste voorstellen als een leven waarbij elk individu onder een kleine kaasstolp leeft. Ook deze kleine kaasstolpjes verhinderen dat we God en het eeuwige leven kunnen zien, maar er zijn nog veel meer consequenties. De kleine kaasstolpjes zorgen er ook voor dat we de invloed van anderen als een bedreiging zijn gaan zien.

Om dit te begrijpen is het behulpzaam om twee manieren van leven te contrasteren: 'van boven' en 'van beneden'. Toen we in de Westerse cultuur nog niet onder allemaal kleine kaasstolpjes leefden was een leven 'vanuit boven' heel normaal. Bij een leven 'van boven' leef je volgens externe verplichtingen en verwachtingen. Je onderwerpt het eigen innerlijk en de eigen wil aan hogere doelen en autoriteiten. Vroeger leefden mensen vaak vanuit een sterk rolbewustzijn: je wist door geboorte en afkomst wie je was en wat je hoorde te zijn. Je was vader, moeder, boer, onderwijzer, dominee, enz. Elke rol ging samen met verwachtingen. In de kerk werden die verwachtingen ondersteund en met God verbonden. Zo'n rol gaf je een sterke identiteit, van buiten of bovenaf.

Maar dit is sterk veranderd. Nu, onder de kleine kaasstolp, kunnen we ons alleen nog maar een leven 'vanuit beneden' voorstellen. Bij een leven 'van beneden' leef je volgens je eigen subjectieve ervaringen, een leven vanuit je eigen diepste 'zelf'. Het doel is hierbij niet om je te onderwerpen aan een hogere autoriteit, maar om te ontdekken wat voor jezelf waardevol en belangrijk is. Een echtpaar die in een dorp woont met een sterk gemeenschapsgevoel en met sterke familiebanden zou kunnen zorgen voor de ouders van één van hen vanuit plichtsbesef of gewoonte. Gevoelens van ongenoegen worden onderdrukt omdat ze leven volgens externe verwachtingen. Maar als zij de zorg aan anderen gaan overlaten omdat zij voorkeur willen geven aan hun eigen emoties en verlangens en gaan zoeken om die te verwerkelijken door hun leven anders in te richten, dan leven zij meer volgens hun eigen subjectiviteit. Mensen leven steeds sterker in het besef dat je leven zin moet krijgen vanuit je eigen, persoonlijke ontwikkeling. Dat kan alleen door met 'jezelf in contact' te staan, door te luisteren naar de stem in je hart. Dat is dus de stem 'van beneden', van onderop of van binnenuit. Dit kan betekenen dat mensen bijvoorbeeld uit een huwelijk stappen, omdat het 'niet meer geeft wat ik nodig heb voor mijn ontwikkeling'. Het kan ook betekenen dat mensen zich geven aan vrijwilligerswerk, maar niet uit plichtsbesef, maar om persoonlijk te groeien. Het antwoord op de betekenis van je leven ligt in jezelf, je moet ernaar zoeken. Het leven wordt beleefd als een ontdekkingsstocht, een verdieping van je eigen innerlijk. Ook falen en mislukking (echtscheiding, faillissement) worden ervaren als 'leermomenten' waarvan je uiteindelijk een beter en gevoeliger mens kunt worden.

Dit contrast tussen 'van boven' en 'van beneden' zit diep in onze authenticiteitscultuur. Je kan je natuurlijk vanuit een christelijk perspectief afvragen of het wel wijs is om dit contrast op deze manier te maken. Heeft de christelijke traditie op haar beste momenten niet altijd het 'van boven' en 'van beneden' op een wijze manier met elkaar verbonden? Jazeker, maar het punt is nu om mensen om ons heen beter te begrijpen. De krachtige overtuiging dat het belangrijk is om vanuit je diepste 'zelf' te leven betekent namelijk dat er een scherpe afwijzing is van iedereen die probeert vanuit een hogere norm anderen te vertellen hoe ze moeten leven. Je moet elkaar vrij laten en je mag de waarden van een ander niet bestrijden. Dat is hun zaak, en je hebt die keuze te respecteren. Mensen zijn namelijk geroepen om trouw aan zichzelf te zijn en hun eigen zelfverwerkelijking na te streven.

Dit diepe contrast bepaalt ook hoe mensen naar religie in het algemeen kijken en naar het christelijk geloof in het bijzonder. Ook toen er alleen nog maar een grote kaasstolp over onze cultuur stond, waren er al felle debatten over het bestaan van God. Maar sinds we allemaal onder kleine kaasstolpjes leven gaat het gesprek niet alleen over de inhoud van onze overtuigingen, maar ook (vaak onbewust) over de manier waarop we tot die overtuigingen komen. De weerstand tegen christenen krijgt hierdoor een andere spits. Christenen worden gezien als ouderwetse mensen die de overtuigingen en morele normen die hen 'van boven' af aangereikt krijgen accepteren. Daarbij wordt het 'van boven' niet geïnterpreteerd als een

authentieke openbaring van God, maar als iets dat door de kerk als (externe) autoriteit wordt opgedrongen. Hoe intelligent christenen ook kunnen zijn, ze leven vanuit externe verplichtingen en verwachtingen.

Een religie 'van boven' wordt niet alleen gezien als een *andere* benadering maar als een *schadelijke* benadering. De moderne psychologie heeft veel bijgedragen aan deze overtuiging. De moderne psychologie staat zeer sceptisch tegenover een 'religie van boven' zoals men die in de kerk denkt te zien, omdat daarbij het gevaar bestaat dat iemand zich identificeert met bepaalde idealen ('van boven') en daarbij zijn eigen werkelijkheid die niet met deze idealen overeenstemt verdringt en onderdrukt. Dan wordt een mens innerlijk gespleten en ziek. Dan probeert een christen bijvoorbeeld zijn boosheid en seksualiteit op een ongezonde manier te onderdrukken, en dan komt dat op allerlei schadelijke manieren weer naar de oppervlakte, zoals blijkt uit de vele misbruikverhalen in de kerk.

Irritante en opdringerige christenen

Misschien voel je wel aan hoe klassieke evangelisatiemethoden overkomen bij mensen die gevormd zijn binnen de authenticiteitscultuur. De insteek was dan vaak dat we beginnen met het communiceren van de overtuiging dat mensen zondig zijn en vergeving van God nodig hebben. Persoonlijk ben ik het nog steeds eens met deze oerchristelijke overtuiging, maar probeer je eens te verplaatsen in mensen die gevormd zijn door de authenticiteitscultuur. Wat zij horen is dat jij hen een overtuiging probeert op te dringen en hen vertelt hoe ze moeten leven. Hoe durf je! Je mag best vertellen over je persoonlijke ervaring van schuldgevoel, gebrokenheid, en de vrede door een besef van vergeving, maar je mag geen claim op hen leggen vanuit een externe autoriteit. Dat wordt als zeer irritant en opdringerig ervaren, ja zelfs als gevaarlijk en schadelijk. Hier resoneert natuurlijk ook een eeuwenlange ervaring mee met kerk en christendom in Europa. Een deel van de authenticiteitscultuur wordt nadrukkelijk geïnspireerd door het idee dat 'religie' onderdrukkend is. Het is een post-christelijke cultuur.

Er is ook een heel aantal christelijke overtuigingen die vanuit de authenticiteitscultuur niet direct als opdringerig worden ervaren, maar gewoon als irrelevant. Neem bijvoorbeeld de discussies over de schepping en zondeval. Tjonge, dat is lang geleden! Of de overtuigingen van christenen over de vernieuwing van de wereld en de terugkomst van Jezus. Zelfs als het waar zou zijn, dan nog voelt het als iets in een verre, verre toekomst. Voor veel mensen vandaag voelen overtuigingen over het begin en einde van de wereld als een 'ver-van-mijn-bed-show'. Zelfs als de overtuigingen met respect worden gebracht zijn ze niet echt interessant. Ik kan me nog herinneren dat ik iemand vroeg of zij weleens nadacht over het einde van de wereld of over haar dood. Ze keek me vol verbazing aan. 'Ik kan nog niet eens vijf jaar vooruit denken, laat staan over het einde van mijn leven of het einde van de wereld.' Nu kunnen we dit natuurlijk direct veroordelen en zeggen 'maar je kunt ook morgen komen te overlijden.' Maar dan beseffen we nog niet voldoende hoe het denken veranderd is. De focus is op het hier-en-nu komen te liggen. Wat in het verre verleden heeft plaatsgevonden, of in de verre toekomst zal gebeuren, is niet echt relevant.

De bril (het paradigma) in de authenticiteitscultuur maakt dat overtuigingen of gebeurtenissen alleen interessant zijn als ze ons persoonlijk raken of als we erbij betrokken kunnen worden. Het feit dat iets bestaat of waar is, is niet voldoende om ons te raken en in beweging te brengen. Men denkt steeds meer vanuit het specifieke en concrete (een 'close-up'). Alleen vanuit dit directe contact kan je zicht krijgen op het grotere plaatje. We zullen moeten leren om op zo'n manier over het begin en einde van de wereld te spreken dat de verbinding en relevantie met ons leven in het hier-en-nu inzichtelijk wordt.

Schuld, schaamte, en machteloosheid

Door al die kleine kaasstolpjes is niet alleen de grote 'Ander' (God) buiten het gezichtsveld geraakt, maar ook de kleine 'ander', onze medemens. Halverwege de 20e eeuw hadden we nog een diep besef van onze verantwoordelijkheden richting de medemens. Bijvoorbeeld het humanisme en socialisme gaven hier uitdrukking aan. Onder invloed van de authenticiteitscultuur worden we echter steeds meer op onze individuele vervulling gericht. Als we iets voor anderen doen is dat omdat we dat *willen* doen, niet omdat we een morele verplichting ervaren om iets voor anderen te betekenen. Omdat de 'Ander' buiten beeld is

geraakt, is ook de morele verplichting ten opzichte van onze naaste buiten beeld geraakt. Het beeld van de kleine kaasstolp probeert dus niet te ontkennen dat vele mensen allerlei goede relaties hebben met vrienden en burens en goede dingen doen, maar probeert te communiceren dat onze *verantwoordelijkheid* voor onze medemens steeds meer buiten ons gezichtsveld raakt. De medemens als iemand die een terecht moreel appel op ons doet, raakt steeds meer buiten beeld. Ieder is verantwoordelijk voor zijn of haar eigen zelfontplooiing.

Je kunt je wel voorstellen dat we onder invloed van deze kleine kaasstolp steeds minder met de schuldvraag bezig zijn. Schuld veronderstelt een verantwoordelijkheid richting de ander (of Ander). Maar omdat de medemens, als iemand die terecht een appel op ons doet, steeds verder buiten beeld raakt, zien we ook niet waarom we schuldig zouden zijn. We spreken nog wel van schuld als er een grove inbreuk wordt gedaan op het leven en de vrijheid van anderen, bijvoorbeeld als er sprake is van moord, stelen, bedriegen, of vreemdgaan terwijl je in een vaste relatie zit. Over dit soort dingen zijn burgers in westerse landen zelfs strenger geworden in de laatste decennia. Ook als er dingen fout lopen in de samenleving waardoor onze eigen belangen in het geding komen spreken we van schuld. Dan schreeuwen we zelfs moord en brand en zien we onszelf als slachtoffers en de andere partij als daders die zullen moeten boeten. Maar bij minder grove inbreuken speelt schuld een steeds kleinere rol omdat onze plichten richting anderen steeds verder buiten ons gezichtsveld raken. We voelen ons niet schuldig als ons leven een gebrek aan zichzelf-gevende liefde laat zien. Ook hier is het niet zo dat mensen op een bewuste manier hun schuldgevoel onderdrukken, maar dat ze zich werkelijk niet schuldig voelen. De tendens om het falen van anderen scherper te zien dan het falen van onszelf is natuurlijk al heel oud. Jezus sprak er al over in zijn onderwijs over de balk en de splinter. Maar de authenticiteitscultuur versterkt de neiging om onze eigen balk niet te kunnen zien, omdat we onze verantwoordelijkheden richting anderen steeds minder kunnen waarnemen.

Terwijl schuldgevoelens afnemen, is er een toename aan gevoelens van schaamte en machteloosheid. Waarom is dat zo? Het verhaal dat we in duizend variaties voorgeschoteld krijgen onderstreept het belang van zelfontplooiing en je gelukkig en goed voelen. Hoe je dat doet maakt niet zoveel uit. Je mag het doen door succesvol te worden in je carrière, door een feestbeest te zijn, of door spiritueel te worden. Maar dat je het doet is essentieel. Lukt het? Lukt het om je compleet gelukkig en goed te voelen? Voor veel mensen absoluut niet. En dat heb je alleen jezelf maar te verwijten. Je kan alles worden wat je wilt, dus als je niet succesvol bent, ligt dat aan jou. We kijken in de spiegel en zeggen: 'Tegen jou alleen heb ik gezondigd'. Dit zondebesef komt niet primair als een schuldgevoel maar als een schaamtegevoel. We willen ons verbergen voor de ogen van anderen. We ervaren namelijk een enorme spanning tussen ons ideale zelf, de persoon die we willen zijn, en ons werkelijke zelf. We doen ons uiterste best om een positief beeld van onszelf te projecteren (b.v. via Facebook) maar we zijn doodsbang dat anderen ons echt zien zoals we zijn. Diep vanbinnen weten we namelijk dat we niet zijn wie we willen zijn. Maar we voelen ons machteloos om dit te veranderen.

Relatieve waarheid onder de kleine kaasstolp

Een ander effect van de kleine kaasstolp is dat onze benadering van kennis verandert. We benaderen kennis meer subjectief, meer 'vanuit beneden'. Nog niet zo lang geleden was iedereen, onder invloed van de moderne Verlichtingsbril, op zoek naar objectieve waarheid ('van boven'). Kan je bewijzen wat je zegt? Klopt de logica van je verhaal? Christenen reageerden hierop door zich te trainen in rationele apologetiek. Voor elke moeilijke vraag hadden we goede antwoorden. Maar binnen de authenticiteitscultuur denken we veel meer relativistisch. Objectieve waarheid lijkt een onhaalbaar ideaal omdat we ontdekten dat iedereen beïnvloed wordt door zijn opvoeding, omgeving, cultuur, en de eigen belangen.

Ik kan me herinneren dat ik een documentaire zag over de gevaren van de straling van mobiele telefoons voor de breinontwikkeling van jonge mensen. Wetenschappelijke studies over het gevaar van deze straling leken elkaar tegen te spreken. Maar de documentairemakers gingen één stap verder door in kaart te brengen wie er betaald had voor het wetenschappelijk onderzoek. Toen bleek dat meer dan 90% van de onderzoeken die betaald waren door bedrijven binnen de telecombranche concludeerden dat er geen gevaren waren, terwijl 90% van de onderzoeken die extern gefinancierd waren concludeerden dat er

negatieve effecten waren. Dus zelfs binnen de wetenschap, het bastion van zogenaamde objectieve waarheidsvinding, blijken de belangen van onderzoekers veel impact te hebben.

Ook in alledaagse gesprekken blijkt steeds weer dat in welke cultuur iemand is opgegroeid invloed heeft op wat iemand als waarheid ziet. Als je geboren was in een land waar de Islam de belangrijkste religie is, is het niet waarschijnlijk dat je christen zou zijn. Je kan hier op twee manieren op reageren.

Ten eerste kan je denken dat waarheid dus relatief is en totaal bepaald wordt door de context waarin je leeft. Als filosofie is dit goed te verdedigen, maar in de praktijk blijkt het veel lastiger. Kijk maar wat er gebeurt als er weer een terroristische aanslag is gepleegd. Zeg of denk je dan: 'Ja, die mensen hebben een andere kijk op waarheid dan ik. Maar mijn versie van de waarheid is niet beter dan die van hen. We moeten tolerant zijn voor allerlei benaderingen van de waarheid?' Waarschijnlijk niet. Zeker als zo'n aanslag dichtbij komt, dan is de kans groot dat je heel boos wordt op de terroristen.

Waarom is dit het geval? Is die boosheid helemaal terug te voeren op een clash tussen de wil van de terrorist en onze eigen wil? Of horen wij als mensen—wanneer we diep luisteren naar ons eigen hart—werkelijk een verlangen naar gerechtigheid en goedheid dat door de aanslag met voeten getreden wordt? Ik denk het wel. Sommige overtuigingen corresponderen beter met deze diepe verlangens in ons dan andere overtuigingen. Sommige overtuigingen zijn in die zin ook meer waar dan andere overtuigingen.

De *tweede* manier om te reageren op de invloed van onze context is door te zeggen dat we inderdaad worden beïnvloed door die context, maar dat het niet nodig is om gevangen te blijven zitten in je context. Door goed naar ons eigen hart te luisteren, naar anderen, en naar invloedrijke mensen (zoals bijvoorbeeld Jezus, de Boeddha, en Mohammed) kunnen we verder komen in het onderscheiden van wat waar is. We kunnen daarbij het beste beginnen met de overtuigingen die we al hebben en vervolgens open en kritisch (in de zin van 'nadenkend' en 'onderscheidend') in het leven staan. Een voorbeeld dat ik hierbij behulpzaam vind gaat over het zicht op een berg in de Alpen. Vanuit welke positie je naar die berg kijkt beïnvloedt inderdaad je perspectief en het is zelfs zo dat verschillende perspectieven elkaar kunnen verrijken. Maar dit hoeft niet tot een relativisme te leiden waarin elke claim over die berg even waar is als elke andere claim. Als iemand over de Matterhorn zegt dat die de vorm heeft van een paddenstoel, heeft hij minder gelijk dan iemand die zegt dat hij iets weg heeft van een piramide, hoewel ook deze laatste beschrijving verre van precies is. Natuurlijk is het maar een voorbeeld. Ik besef me dat we de Matterhorn gewoon kunnen meten en we dit niet kunnen doen met onze overtuigingen aangaande God. Maar het voorbeeld maakt duidelijk dat het ook bij religieuze vragen in principe mogelijk is om de waarde van verschillende perspectieven te koppelen aan de overtuiging dat niet alle overtuigingen even goed corresponderen met de waarheid. Toch is het in gesprekken met andersdenkenden niet vaak zinvol om een filosofische discussie over het waarheidsbegrip te starten. Het is meer behulpzaam om de ander te vragen je te helpen om met zijn/haar ogen te zien: 'Waarom lijkt voor jou de spits van de Matterhorn op een paddenstoel? Wat zie je?'

De herontdekking van het lichaam

De hernieuwde aandacht binnen de authenticiteitscultuur voor het 'van beneden' brengt ook een nieuwe manier van kijken naar de verhouding tussen geest en lichaam, tussen denken en intuïtie. Om dit te begrijpen moet je het zien tegen de achtergrond van de sterke neiging in de Westerse cultuur om geest en lichaam uit elkaar te drijven. Deze of-of benadering (filosofen noemen het 'dualisme') is al zichtbaar in de Griekse oudheid maar heeft ook veel effect gehad op de christelijke traditie. Spiritualiteit wordt dan gezien als iets dat zich afspeelt in de innerlijke dimensie zonder dat het lichaam er deel van uit maakt. Lichamelijke verlangens, in het bijzonder seksuele verlangens, zijn dan verdacht. Hoe geestelijker je bent, hoe minder seksuele verlangens en erotiek een rol zullen spelen. Iemand als Augustinus moedigde mannen aan om alleen seks te hebben zodat hun vrouw zwanger kon worden, maar ze moesten dit doen met zo min mogelijk passie. Dit is wel een heel andere houding naar seks dan te vinden is in het boek Hooglied in het eerste deel van de Bijbel. Daar wordt zonder schaamte gepassioneerde erotiek beschreven.

De seksuele revolutie in de zestiger jaren van de vorige eeuw was een kantelpunt in de verhouding tussen geest en lichaam. Er werd bewust meer plaats gemaakt voor de lichamelijke, seksuele, en sensuele kant van het leven ('van beneden') en er was een verzet tegen een rationele en beperkende morele geest ('van boven'). Sindsdien is er een meer onbeschaamde fascinatie met seks en erotiek, die uitdrukking vindt in fotografie en film. In het leven onder de kaasstolp lijkt seks nog een van de weinige gebieden te zijn waar de verbinding met een dieper en groter mysterie ervaren wordt. In de totale overgave aan de ander wordt een bevrijding gezocht die religieuze dimensies lijkt te hebben. Deze zoektocht naar bevrijding beïnvloedt niet alleen de visie op seks, maar heeft invloed op het hele leven. Voor veel mensen krijgen rationaliteit en moraliteit niet meer de centrale rol, maar passies en verlangens. Het gaat er steeds meer om dat je, in alles wat je doet, je opent voor het leven zoals het tot je komt en je eraan over geeft. Juist door het loslaten van controle (b.v. op feesten en concerten) en het doen van wat intuïtief goed voelt zoeken we in extase te komen en vrijheid te beleven.

Je merkt deze tegenstelling tussen lichaam en geest ook binnen de nieuwe spiritualiteit. Hier wordt vaak het analytische denken (intellect) bestempeld als het grote obstakel voor de verbinding met het 'Zijn'. In plaats daarvan is er meer aandacht voor lichamelijke intuïtie. Intuïtieve en spontane reacties worden meer vertrouwd dan doordachte en beheerste.

Een belangrijke vraag voor christenen is hoe we kunnen reageren op de toenemende invloed van de authenticiteitscultuur. Om vanuit het evangelie op deze cultuur te reageren zullen we eerst een verdiept verstaan van het evangelie nodig hebben.

Verder lezen

- Voor de academisch geïnteresseerde lezer: De missioloog David Bosch beschrijft de zendingsgeschiedenis in de laatste 2000 jaar door de lens van paradigma-verschuivingen in zijn boek: *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission* (Maryknoll: Orbisbooks, 1991). Hij was geïnspireerd door het werk van Hans Küng. Zie: Hans Küng, *Theologie im Aufbruch: Eine ökumenische Grundlegung* (München/Zürich: Piper Verlag GmbH, 1992).
- Als je je wilt verdiepen in de authenticiteitscultuur is een boek van de filosoof Charles Taylor een echte aanrader: *De malaise van de Moderniteit* (Kampen: Kok Agora, 2002). Zie ook: Stefan Paas, *De werkers van het laatste uur* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2003), hoofdstuk 4. Voor de echte lezers: Charles Taylor, *Een Seculiere Tijd*.
- Er is de laatste Jaren veel meer aandacht gekomen voor de rol van schaamte in ons leven. Iemand die dat onder de aandacht van het grotere publiek heeft gebracht is Brené Brown. Ze heeft verschillende goede TedTalks gegeven over schaamte (listening to shame) en kwetsbaarheid (the power of vulnerability).

De auteur

Gert-Jan Roest was voor 15 jaar pionier bij Via Nova in Amsterdam (tot 2017). Ook werkte hij 12 jaar als universitair docent aan de Theologische Universiteit Utrecht in de Master Missiologie. Hij is betrokken bij "the Centre for Church and Mission in the West". Sinds 2019 werkt hij als wetenschappelijk beleidsmedewerker bij de dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk.